

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН А.АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ
ФИЛОСОФИЯ, МЫЙЗАМ ЖАНА СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ
ИЗИЛДӨӨ ИНСТИТУТУ**

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 23.20.611 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

Кол жазма укугунда
УДК: 341.12:342.8:327.7

Токтоболотова Салима Абдылдаевна

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ШАЙЛОО ПРОЦЕССИН
ӨНУКТУРУУДӨГҮ ӨКМӨТТҮК ЭМЕС УЮМДАРДЫН
РОЛУ**

23.00.02–саясий институттар, процесстер жана технологиялар

**Саясий илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
Изденүүчүсүнүн**

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек–2021

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.Алтмышбаев атындагы философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунда аткарылган

Илимий жетекчи: Азиз Канатбек - саясий илимдеринин доктору, юридика илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттери: Артыкбаев Мэлс Табалдыевич – саясий илимдеринин доктору, философия илимдеринин доктору, профессор, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Философия, теория жана маданияттын тарыхы кафедрасынын профессору.

Мусуралиева Мээрим Мамбеткалыковна – саясий илимдеринин кандидаты, И.Арабаев атындагы мамлекеттик университетинин Гуманитардык илимдер факультетинин Экономика жана башкаруу кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү мекеме: Генерал-майор Э.Алиев атындагы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин академиясынын Коомдук жана саясий дисциплиналар кафедрасы.

Дареги: Бишкек шаары, Чокан Валиханов көчөсү, 1а.

Диссертациялык иш 2021-жылдын 30-апрелинде саат 14.00 Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А. Алтмышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөө институту менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу уюштурулган саясий жана социология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденүүгө диссертацияларды коргоо боюнча Д23.20.611 Диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы, Чүй проспектиси, 265а, 1кабат

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын борбордук китепканасынан (дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а, 1кабат), Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасынан (720033, г. Бишкек, ул. Жибек Жолу просп., 394, 8-корпус, 1кабат) жана Диссертациялык кеңештин naskr.kg сайтынан таанышууга болот.

Онлайн коргоо трансляциясынын маалыматтары:

<https://us05web.zoom.us/j/88347249077?pwd=V0VLbER6Y29VZEFLdGhUYWFtdmdGQT09>

Конференциянын идентификатору: 88347249077

Кирүү үчүн код: kA83m3

Автореферат 2021-жылдын 30-мартында жиберилген.

Диссертациялык кеңештин илимий катчысы, саяс.и.канд.

Абдыраманова Ч.Ш.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу

Учурда Кыргызстандагы шайлоо процессин өркүндөтүүдүүдөгү бей өкмөт уюмдардын ролун аныктоо зарылчылыгына байланыштуу. Ошол эле мезгилде, жараандык коомду жайылтуу технологиялары негизинен демократиялык процесстерди камсыздоодо пайда болгонун эске алуу менен, биздин мамлекеттеги өкмөттүк эмес уюмдардын басымдуу бөлүгү, расмий юридикалык көз караштан болсо да, деңгээлди жогорулатууга багытталган мамлекеттик жана муниципалдык бийлик органдарындагы саясий өкүлчүлүктүн сапаты, ачык-айкын шайлоо жол-жоболорун өткөрүү. Ошол эле учурда, кээ бир өлкөлөрдүн демократияга өтүү бир заматта болуп жаткандыгын камсыздоо жана ырастоо иш жүзүндө авторитардык бийлик сегменттеринин болушуна гана алып келээрин моюнга алуу керек. Мындай көрүнүштөрдүн пайда болушунда ата-мекендик шайлоо мыйзамдарынын жетишсиздиги чоң роль ойноору шексиз. Көп учурда добуш берүүнүн натыйжаларын бурмалоого алып келген натыйжа.

Далил катары 2005-жыл, 2015-жылдардагы парламенттик шайлоо жана албетте 2020-жылдын октябрь айында өткөн Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо. Иш жүзүндө, бул шайлоолорду өткөрүү демократиялуу каада-салттар жана шайлоонун жүрүшүнө коомдук көзөмөлдүн реалдуу механизмдери жок экендиги жөнүндө тыянак чыгарууга болот. Бул биринчи кезекте мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы туруксуз тең салмактуулукта жана өкмөттүк эмес уюмдардын ролу. Ушул мааниде, демократиялык шайлоолорго байкоо жүргүзүү учурдагы улуттук саясий тутумду жана коомду демократиялык кайра түзүүнүн негиздерин, ошондой эле теориялык жана практикалык-саясий мамилелердеги өкмөттүк эмес уюмдардын көйгөйлөрүн жана саясий өзгөрүүлөрүн легалдаштыруунун негизги институттарынын бири болуп саналат. Кыргызстандагы трансформациялык процесстерди чыңдоо үчүн бул маанилүү.

Изилдөө темасынын актуалдуулугун негиздөө менен, шайлоо процессинин баардык элементтеринин өз ара аракеттенүүсү (шайлоочулар, шайлоо мекемелери жана уюмдары, шайлоо маданияты, аң-сезими жана жүрүм-туруму, шайлоо процесстери жана мамилелери ж.б.) ар тараптуу талдоону талап кылаарын белгилей кетүү керек. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн калыптануу мезгилиндеги өзгөчөлүктөрүн жана эгемендүү жылдарындагы башкаруу процессин, ошондой эле улуттук шайлоо процессин өнүктүрүүдөгү бейөкмөт уюмдардын ролун изилдөө олуттуу.

Саясат таануучулар тарыхый чындыкты калыбына келтирүү жаатында бир топ иштерди жасашкандыгына карабастан, буга чейинки изилдөөлөрдүн

бул жааттагы кемчиликтеринин бири фундаменталдуу анализдин жоктугу. Ушул факторлордон улам, Кыргызстандагы окуялардын мүнөзүнө байланыштуу теориялык тыянактар жана илимге негизделбеген көз караштар чыгармачыл жана терең түшүнүлүп, сын көз менен кабыл алынгандыгын жана эгемендүүлүк жылдарындагы Кыргызстандагы саясий окуялар өз изин калтыргандыгын эстен чыгарбоо керек. Ал эми бул өз кезегинде, диалектикалык анализдин принциптерин жетекчиликке алуу, ошол мезгилде коомдун кызыкчылыктарын жана социалдык муктаждыктарын канааттандырган эгемендүүлүк мезгилинин олуттуу мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана тенденцияларын колго алуу зарылдыгын табигый түрдө талап кылат. Ушул шарттарда, Кыргыз Республикасында шайлоо процессин өркүндөтүү үчүн кайсы критерийлер колдонулат жана бул процессте көз карандысыз жылдарындагы өкмөттүк эмес уюмдардын ролу чоң кызыгууну туудурат, бул жагдайлар жумуштун актуалдуулугун жана практикалык маанисин чагылдырат. Диссертациянын максатын, милдеттерин, түзүмүн жана негизги багыттарын аныктайт.

Диссертациянын темасынын илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы демигелүү.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты. Диссертациялык изилдөөнүн максаты Кыргызстандагы шайлоо процессинин жана жараянын модернизациялоо жүрүшүндө бей өкмөт уюмдардын ролун саясий жактан түшүнүү.

Алдыга коюлган максатка ылайык, төмөнкү милдеттер аныкталды:

1. Тоталитаризмден демократияга Кыргыз Республикасынын саясий калыптанышынын жана өнүгүүсүнүн негизги фактору жана өкмөттүк эмес уюмдардын түзүлүшү үчүн шарттарды түзүүнүн саясий трансформациясынын теориялык жана уюштуруучулук аспектилерин изилдөө;

2. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде, Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн шайлоо процессинин калыптанышына жана алардын иштешинин жана өнүгүшүнүн негизги механизмдерине тийгизген таасиринин уюштуруучулук жана саясий аспектилери боюнча аргументтерди сунуштоо;

3. Саясий процесстердеги өзгөрүүлөрдү аныктоо жана мамлекеттик түзүлүштүн улуттук моделин калыптандыруунун негизги этаптарын аныктоо;

4. Кыргызстандагы шайлоо процессин өркүндөтүүдө өкмөттүк эмес уюмдардын иш-милдеттерин жана формаларын өнүктүрүүнүн учурдагы өзгөчөлүктөрүн талдоо;

5. Бейөкмөт уюмдардын ролун жана функцияларын аныктоо аркылуу Кыргызстандагы демократиялаштыруу процесстерин изилдөө;

6. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде Кыргызстандагы шайлоо процессин өркүндөтүүдөгү негизги багыттарын иштеп чыгуу жана тутумдаштыруу жана бул системада өкмөттүк эмес уюмдардын ролун аныктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Диссертациялык изилдөө илимий изилдөөлөрдө жана маалымат булактарында чагылдырылган айрым жоболорду тереңдетүүгө, шайлоо тутумунун учурдагы абалынын жана аны өркүндөтүүдөгү бейөкмөт уюмдардын ролунун жаңы өзгөчөлүктөрүн ачууга мүмкүндүк берди. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

1. Тоталитаризмден демократияга өтүүнүн саясий трансформациясынын теориялык жана уюштуруучулук аспекти-Кыргыз Республикасынын саясий калыптанышынын жана өнүгүүсүнүн негизги фактору катары;

2. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн шайлоо тутумунун калыптанышына жана алардын иштешинин жана өнүгүшүнүн негизги механизмдерине тийгизген таасиринин уюштуруучулук жана саясий аспекти боюнча аргументтер сунушталды;

3. Саясий тутумдагы өзгөрүүлөр ачыкка чыгып, мамлекеттик түзүлүштүн улуттук моделин калыптандыруунун негизги этаптары аныкталды;

4. Кыргызстандын шайлоо тутумун өркүндөтүүдө өкмөттүк эмес уюмдардын иш-милдеттерин жана формаларын өнүктүрүүнүн заманбап өзгөчөлүктөрү изилдеп чыгылды;

5. Кыргызстандагы демократиялаштыруу процесстери өкмөттүк эмес уюмдардын ролун жана функцияларын аныктоо аркылуу иликтенди;

6. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде Кыргызстандагы шайлоо процессинин өнүгүү жараянын өркүндөтүүнүн негизги багыттары иштелип чыгып, тутумдаштырылды жана бул процессте өкмөттүк эмес уюмдардын ролу аныкталды.

Илимий-практикалык маанилүүлүгү. Тема боюнча диссертациялык изилдөө изилденген булактарды тутумдаштыруу жолу менен илимий жоболордун түзүлүшү жана корутундулардын чыгарылышы менен маанилүү. Жоболорду түзүүдө жана корутундуларды чыгарууда тутумдук, комплекстик жана жалпы методологиялык көзкараштар менен мамилелер бириктирилип, актуалдуулук менен максаттар жана милдеттер аныкталган, тема боюнча жеткиликтүү жыйынтыктар чыгарылган. Диссертациянын материалдарын саясий жараяндарды окутууда колдонсо болот.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Автор өзүнүн диссертациялык ишинде сунуш кылган корутундуларды жана сунуштарды Кыргызстандагы шайлоо тутумун оптималдаштырууда жана Кыргызстандагы шайлоо процессин өркүндөтүүдө жана бейөкмөт уюмдардын ролун күчөтүүдө колдонсо болот.

Жактоого алып чыгарылган диссертациянын негизги жоболору:

1. Өлкөнүн саясий трансформациясынын теориялык-методологиялык жагдайлары, о.э.ага таасирин тийгизген факторлор жана терс таасирин тийгизген факторлор өз мыйзамдары боюнча өнүккөн, обочолонгон мамлекет болгон Советтер Союзунун таркашы этаптар боюнча изилденип, көз карандысыз мамлекеттердин түзүлүшүнүн тарыхый мааниси аныкталып жана бул багыттагы тажрыйба алмашуу жүрдү. Көз карандысыз кыргыз мамлекетинин түзүлүшү боюнча тарыхый материалдар документалдык тартипте жүргүзүлдү. Дүйнөлүк структуранын негиздери жана ички уюшулуу теориясы менен байланыштырылды, маалыматтык революция мезгилиндеги дүйнөлүк структура жараянына ийгиликтүү кирүү үчүн өбөлгөлөр түзүлдү;

2. Тоталитаризмден демократияга, конституциялык процесстин институционалдык түзүлүшүнө өтүү боюнча дүйнөлүк тажрыйба тууралуу маалымат берилди, ал маалымат жогорку мамлекеттик органдардын түзүлүшү, укуктук абалы жана бир-бири менен иштешүү ыкмаларын камтып, демократиялык укуктар алкагында мамлекеттин өнүгүүсү менен адаптацияланышы үчүн натыйжалуу модель катары көрсөтүлдү;

3. Кыргызстандын саясий процессин өзгөртүү жана мамлекеттик эмес уюмдардын ал жараянда ролун аныктоо маселелери изилдөөнүн милдеттерине ылайык каралды, т.а. жаңы мамлекеттик бийликти, коомдук түзүлүштү түзүү жана базар экономикасынын мамилелерин өркүндөтүүгө багыт алдыруу маселелери, саясий жана социалдык-экономикалык тутумду радикалдык түрдө өзгөртүү, коомду демократиялаштыруунун, эски жана жаңы мамлекеттик бийлик менен башкаруу органдарынын трансформациясынын керектүүлүгү контекстинде өзүбүздүн жеке укуктук негиздерибизди түзүүнүн тарыхый талабы менен мааниси каралды;

4. Кыргыз Республикасынын шайлоо процессинин өнүгүү жараянынын потенциалы жана аталган жараянда мамлекеттик эмес уюмдардын ролу изилденди;

5. Тарыхый булактардын негизинде жана изилдөө учурунда Кыргыз Республикасынын шайлоо процессинин өнүгүү жараянындагы ар бир элементтин социалдык бейнеси жана андагы мамлекеттик эмес уюмдардын ролу көрсөтүлдү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы-Кыргызстандагы саясий трансформацияга өкмөттүк эмес уюмдардын катышуу мүмкүнчүлүгүн жана өнүгүүдө бейөкмөт уюмдардын ролун изилдөөнүн теориялык-методологиялык жана уюштуруу-методикалык негиздерин көрсөтүү, ошондой эле Кыргызстандагы шайлоо процессин өркүндөтүүгө өкмөттүк эмес уюмдардын кеңири катышуусун аныктоо жана талдоо.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы. Изилдөөнүн жүрүшүндө ишке ашырылган концептуалдык жоболор автор тарабынан эл аралык, республикалык илимий-практикалык конференцияларда докладдарда жана билдирүүлөрдө сыналган.

Диссертациянын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу. Тезистин темасында 16 макала жарыяланган. 8 РИНЦ (6РФ жана 2 КР ноль эмес импакт-фактор менен басылып чыккан).

Иштин структурасы анын максатына жана милдеттерине туура келет. Диссертация киришүү, үчбөлүм, 9 параграфтан, корутунду жана библиографиядан турат. 155 баракта жазылган.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациянын биринчи бапы **“Саясий трансформациянын шарттарында Кыргыз Республикасынын шартында бейөкмөт уюмдарынын орду жана шайлоо тутумунун түзүлүшүнүн жана өнүгүүсүнүн саясий талдоого алынышынын жана социалдык механизмдеринин теориясы, методологиясы жана уюштуруу жагдайлары”**. *“Советтер Союзунун кулашы жана көз карандысыз Кыргыз мамлекетинин түптөлүшү-саясий формациянын жана өкмөттүк эмес уюмдардын түптөлүшүнүн негизги фактору катары” деп аталган* бул баптын биринчи бөлүгүндө өкмөттүк эмес уюмдарды изилдөөнүн теориялык жана илимий ыкмаларын, түзүлүш маселелерин жана өкмөттүк эмес уюмдарды өнүгүүсүнүн жана Кыргызстандын саясий өнүгүүсүнүн жана мамлекеттик эмес уюмдардын түзүлүшүнүн негизги факторлору, тоталитаризмден демократияга өтүүнүн эл аралык тажрыйбасы каралган.

Соңку жылдары Кыргызстандын саясий жараяндарында мамлекеттик эмес уюмдардын (МЭУ) таасирдүүлүгүнүн мааниси күндөн күнгө өсүүдө, муну менен бирге, МЭУлардын саясаттын субъекти катары жана саясий тутумдун маанилүү түзүүчүсү катары стратегиялык функциясы да өсүүдө. Социалдык- саясий аракеттердин субъекти болуп, МЭУлар калк үчүн абдан маанилүү нерселердин негизинде жарандарды бириктирип, жарандардын калыңкатмарларынын кызыкчылыктарын мамлекеттик уюм-мекемелерде илгерилетүүдө. МЭУлар бийлик түзүлүштөрү менен социалдык чыр-чатактарды чечүүдө кызматташып, инсандардын, жарандардын

демилгелерин жүзөгө ашырып, көптөгөн учурларда бийлик органдарынын жана саясий партиялардын ордун алмаштырышат, муну менен аларсаясий тутумду бийлик түзүлүштөрүнө трансформациялашат жана саясий тутумдун абалын туруктуу кылышат же, тескерисинче, бузушат. Мындан сырткары, МЭУлар жарандар жана мамлекеттик органдар ортосундагы кайтарымдуу байланышты камсыздашат, т.а.бийликтин натыйжалуу ишмердиги тууралуу объективдүү маалыматты, ал ишмердикке калктын мамилесин билдиришет. Жарандык коомдун түзүлүшүнүн тарыхы мамлекеттик эмес уюмдар социалдык активдүүлүктү стимулдаштырганы, ал эми социалдык активдүүлүк өз кезегинде экономиканын өнүгүүсүн стимулдаштырганы жана мамлекеттеги демократиянын өнүгүүсүн камсыздаганы тууралуу даана баяндайт.

"Бейөкмөт уюмдардын иштешинин уюштуруучулук жана саясий аспектилери илимий негизде изилдөө жана алардын Кыргыз Республикасынын шайлоо тутумун түзүүнүн жана өнүктүрүүнүн негизги механизмдерине тийгизген таасири" деп аталган экинчи бөлүмүндө, кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн шайлоо процесстеринин калыптанышына тийгизген таасирин жана алардын иштешинин негизги механизмдерин изилдөөнүн саясий аспектилери каралган.

Биз жүргүзгөн диссертациялык изилдөөлөр мамлекеттик эмес уюмдар саясат айдынында олуттуу жана таасирдүү кыймыл экенин көрсөтүштү. Аларсыз толук кандуу саясий жараян жана бийлик менен калк ортосунда диалог жок. Бул уюмдар өз ара мамилелерде болуп, өз тармагында топтолушуп, таасирдүүлүгүн күчөтүшөт. МЭУжаатында ишмердик кылган чыгаан жана кесипкөй башкаруучулар мамлекеттик кызматтарга бийлик менен калк ортосундагы мамилелерди арттыруу үчүн гана кызматка алынбайт (мындай чечимдер зор мааниге ээ), алар мамлекеттик башкаруу тутумунун сапаттуулугун да камсыз кылышат. МЭУда ишмердик кылган татыктуу жетекчилерди, лидерлерди мамлекеттик кызматтарга тандоонун иштиктүү механизмдерин колдонуу менен мамлекеттик кадрлар сапатын жакшыртуу да бир топ ийгиликтерге жетишсе болот.

Социалдык өкүлчүлүктүн тутумунда мамлекеттик эмес уюмдардын ролу өзгөчө кызыгууну туудурат. Бул процесс бийлик тутуму менен тыгыз байланышканын эске алуу зарыл, МЭУлар тармагы аны өзүнүн талаптарын билдирүү катары колдонот, о.э.ошол талаптар боюнча саясий чечимдерди кабыл алуу үчүн да. Бул механизмди таанып-билүү менен мамлекеттик бийлик жана “үчүнчү сектор” ортосунда өзгөчө “социалдык шериктештик” бар экендигин баамдайбыз, ал шериктештикте саясий процесс акырындап жарандардын саясий чечимдерди кабыл алууга түздөн-түз катышуусунун күч алышына карай макул болуп баражатканын көрөбүз. Бийлик менен

мамлекеттик эмес уюмдар коомчулугу ортосундагы мамилелердин оптималдуу механизмдин аныктоо абдан маанилүү, анткени ал механизм менен коомдук бирикмелер жана мамлекеттин даректүү социалдык саясаты багытында теңдештирилген жана жооптуу саясатка трансформациясы камсыз кылынат. Бул көйгөйлөрдү изилдөө аркылуу мамлекеттик эмес уюмдардын күчү менен көптөгөн социалдык маселелердин чечилүүсүнүн оптималдык варианттарын табуу маселеси учур талабы экендигин айгинелесек болот, бул айгинелөө ар бир мамлекетке туура келет. Кыргызстанда МЭУлардын турукталышынын жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктоодо жүргүзүлгөн талдоо төмөнкүнү көрсөтөт: Кыргызстандагы МЭУлар эгемендүүлүккө жетишкенден бери өз багытында тармакташкан процессти жана координациялык борборлорду түзүүгө, иш-аракеттердин улуттук платформасын иштеп чыгууга багыталышкан. Бул жараяндарга азыркы жаңы маалыматтык технологиялар жана маалымат алмашуунун активдешүүлөрү негиз болуп берген. Мамлекеттик эмес уюмдардын бири-бири менен кызматташуусу мындан ары ушул формаларда улануусу даана көрүнүп турат. Ага далил МЭУлардын бири-бири менен кызматташуусундагы баштапкы аракеттер, өзгөчө потенциалдардын бар болушу, жакынкы максаттарынын жана милдеттеринин коюлушу.

Бардык МЭУлар тигил же бул түрдө өздөрүн шайлоо тутумунда активдүү көрсөтүшүүдө, аларды бул багыттагы ишмердиги боюнча эки чоң топко бөлсөк болот. Биринчи топту маалыматтык-билим берүүчү деп аныктайбыз. Бул топто аракеттенген МЭУлардын ишмердиги илимий-аналитикалык жана аны улантуу менен билим берүүчү мүнөздө болот. Алардын ишмердигинин натыйжасында шайлоо процесси боюнча илимий негиздер сунушталат. Экинчи топто шайлоо процессине кирген уюмдарда “архитекторлор” эмес, “куруучулар” алектенишет, алар калк менен, калктын ар кыл катмарлары менен иштешет.

"Бейөкмөт уюмдар саясий процесстин элементи жана Кыргызстандын шайлоо процессин өнүктүрүүнүн негизги фактору" деп аталган биринчи баптын үчүнчү бөлүмүндө, өкмөттүк эмес уюмдарды өнүктүрүүнүн фактору катары өнүгүүгө байланышкан маселелер каралган.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында Кыргызстанда өтүп жаткан шайлоо өнөктөштүктөрүнүн төмөнкү өзгөчөлүктөрдү аныкталды, алар: бул өнөктөштүктөр барган сайын имидждик жана технологиялык мүнөзгө ээ болушууда, муну менен алар эл аралык шайлоо стандарттарына жана базар экономикасынын шарттарындагы коомдорго туура келишет. Ошол эле учурда алар күчтүү административдик таасирден арыла элек, криминализация жана коммерциализация сыяктуу көрүнүштөр орун алууда. Мындай да агрессивдүүлүк аракеттери пайда болуп, укук жана адеп

нормалары бузулууда. Кыргызстанда шайлоо өнөктөштүктөрүндө административдик-буйрукчул моделдер басымдуулук кылат, өзгөчө аймактардагы өнөктөштүктөрдө. Шайлоо өнөктөштүктөрүнүн натыйжалуулугун аныктоодо методологиялык жактан ага катышуучулар кандай максаттарды көздөшүүдө, кайсы тапшырмаларды жүзөгө ашырмакчы экендигин алдын ала так билүү зарыл. Муну менен шайлоого калктын максималдуу түрдө активдүү катышуусун жана коом менен мамлекеттин кызматташуусун арттырып, бийликтин шайлануучу органдарынын натыйжалуу ишмердигин камсыздаса болот. Ошондуктан шайлоо өнөктөштүгүнүн натыйжалуулугу-ал шайлоонун жүрүшүнө жана жыйынтыктарына таасир эткен баардык факторлорду эске алуудан, колдонуудан келип чыккан маселе.

Диссертациянын экинчи бапы “Өкмөттүк эмес уюмдардын илимий жактан ыкмалары жана методологиясы, анын шайлоо системасындагы өнүктүрүүдөгү ролу”. Бул баптын *"Жалпы заманбап тенденция жана өкмөттүк эмес уюмдарды кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн саясий феномени катары изилдөөнүн негизги методологиялык ыкмалары"* биринчи бөлүмүндө учурдагы тенденция жана өкмөттүк эмес уюмдарды саясий жактан изилдөөнүн негизги методологиялык ыкмалары каралган жана Кыргыз Республикасындагы шайлоо процессинин балынын жана өнүгүүсүнүн теориялык-методологиялык талдоо жүргүзүлгөн.

Изилдөө объектиси: Эгемендүү Кыргызстандын саясий турмушунун ыкчамдуулугу, базистик түзүлүштөргө таасир эткен саясий түзүлүштөрдүн маанилүүлүгүнүн жогорулашы, алардын саясий чөйрөдө туруктуу эместиги жана активдүү кыймылда болуп турушу, жеткиликтүүлүккө умтулуулары, чукул өзгөрүүлөрү жана илгерилетилип туруулары Кыргызстандагы азыркы саясий трансформациялар көйгөйлөрүн өз алдынча изилдөөнү талап кылган объектке айландырууда.

Изилдөө предмети: Бул диссертациялык изилдөөнүн предмети диалектикалык талдоо принциптери, өткөөл мезгилдин маанилүү мыйзам ченемдүүлүктөрү жана тенденцияларын баамга алуу, коомдун социалдык талаптары жана кызыкчылыктары, даанышмандыгы жана тажрыйбасы, так позициялары, саясий улантуучулук менен шартталган Кыргыз Республикасындагы шайлоо процессинин өнүгүүсүнүн концептуалдык көйгөйлөрү жана андагы мамлекеттик эмес уюмдардын ролу болууда.

Изилдөөнүн методологиялык негизи: Изилдөөнүн жүрүшүндө автор социалдык- саясий жана тарыхый салыштыруу аркылуу талдоо, тарыхый сүрөттөө усулдары, статистикалык усулдар колдонулган

Саясий жана социалдык мамилелердин азыркы демократиялык негиздерде уюшулуусу боюнча тажрыйбасы жок мамлекет катары

Кыргызстан үчүн мамлекетти жана коомду демократиялык талаптарда башкарууга өтүү стресстик мүнөздө болду. Мындай учурда коомдун саясий жана социалдык процессинин натыйжалуу уюштуруу үчүн керектүү демократиялык түзүлүштөрдү түзүү маселеси абдан татаал, көп мээнетти талап кылган көп кырдуу жараян. Саясий шайлоолордун түзүлүштөрүн түзүү демократиялык саясий жараяндардын түзүүчү элементтеринин бири, ал коомубуздун мыкты мамлекеттик башкарууну издөө-тандоо аракеттеринин татаал жана узак жолун чагылдырат.

Шайлоо жараянын талдоо Кыргыз Республикасында шайлоо өнөктөштүгүнүн саясий маданияттын талаптарына (башка демократиялык мамлекеттер менен салыштырганда) канчалык деңгээлде туура келерин аныктоону өтө актуалдуу кылат. Мындай салыштырмалуу талдоо биздин өлкөдө шайлоо өнөктөштүгүнүн өтүшүндө оң жана терс жактарын аныктоого жана демократиялык негизде шайлоолорду өткөрүүнүн артыкчылыктуу багыттарын андоого мүмкүнчүлүктүзөт, т.а.коомдо саясий маданияттын нугунда, укуктук мамлекеттин талаптарында. Коомду демократиялаштырууга жана демократиялык саясий шайлоолордун өнүгүүсүнө бөгөт болгон факторлорду изилдемейин шайлоо өнөктөштүктөрүн оптималдаштыруу боюнча практикалык маанидеги аракеттерди иштеп чыгуу мүмкүн эмес. Ал эми мындай аракеттерди кылуу саясий процесстерди демократиялаштырууда, мамлекеттүүлүктү чыңдоодо жана коомдук турмушту стабилдештирүүдө ийгиликтин керектүү элементи экендигин билели.

"Кыргыз Республикасында заманбап демократияны өнүктүрүүдө шайлоо процессинин ролун жогорулатуунун илимий-методикалык аспектилери жана көйгөйлөрү" деп аталган экинчи бөлүмүндө өкмөттүк эмес уюмдардын саясий процесстерге катышуусу жана шайлоо процессин өнүктүрүүнүн негизги фактору катары демократияны өнүктүрүүдө шайлоо процессинин ролун жогорулатуу маселелери каралган.

Диссертациялык изилдөөлөрүбүз шайлоо өнөктөштүктөрү саясий процессин жана коомдун саясий маданиятынын продукциясы экендигин көрсөттү. Дал ошондуктан ар бир коом үчүн шайлоо өнөктөштүк өзгөчө мүнөздөмөлөргө ээ: калк жана мамлекет тарабынан болгон мамиле маанисинде. Шайлоо өнөктөштүгү татаал социалдык-маданий феномен, анын өзгөчөлүктөрү мамлекеттин жана коомдун тарыхый, маданий, саясий өзгөчөлүктөрү менен айырмаланат. Ошол эле мезгилде баардык шайлоо өнөктөштүктөрүн учурдун уникалдуулугу бириктирет, ал уникалдуулук шайлоонун баардык түрлөрүн бириктирген тандоо абалы. Тандоо жана шайлоо, анын мүнөзү жана механизми коомдук-саясий процесстин түзүлүшү менен аныкталышат. Ошол себептен ар бир коомдо орун алып калган саясий

мамилелерге, салттарга ж.у.с.нерселерге көз карандылыктан саясий шайлоолордун процесси түзүлөт, ал процесс коомдун саясий маданиятына туура келет. Диссертациялык изилдөөлөрүбүз саясий маданият саясий ишмердиктин жүрүшүндө калыптанып, коомдун саясий жана маданий турмушуна сиңишерин көрсөттү. Кыргызстандын азыркы саясий маданияты кандайдыр бир кубулуш, ал кубулушта кызыктуу түрдө саясий маданияттын эки түрү чырмалышкан: тоталитардык жана демократиялык. Бул абалда демократиялык саясий маданият өз алдынча бар болуп турат, бирок анын бар болушу көбүнчө виртуалдык мүнөзгө ээ жана ал биздин коомдун саясий реалдуулугуна ушул убакытка чейин айлана элек. Ал эми саясий маданияттын тоталитардык түрү негизги орунду ээлөөдө, т.а.саясий аңсезимдин жана жүрүм-турумдун бир беткейлиги, мамлекет тарабынан көрсөтмө берүүлөрдүн катуулугу, жарандардын начар саясий активдүүлүгү, саясий элитанын сөздөрү менен кылган иштеринин эки бөлөктүүлүгү, саясий укуктардын жана эркиндиктердин декларативдүү мүнөздө болушу, “авторитардык-тоталитардык тарыхыбыздын” жарандардын жана бийликтин аң сезиминде кете электиги. Бул нерселер чыныгы демократиялык айкындуулуктун түзүлүшүнө бөгөт коюшууда.

Диссертациялык изилдөөбүз Кыргызстандын калкынын калың катмарлары өзүнүн коомдогу орду жана жашоо деңгээли менен нааразы экендигин көрсөттү. Калктын аң сезиминде баалуулуктар трансформациясынын жана саясий аң сезимдердин өзгөрүшүнүн, татаалдашынын, дифференцияланышынын мыйзамченемдүүлүктөрүн түшүндүрүү үчүн изилдөөбүз баардык жарандардын кызыкчылыктары үчүн баалуу материал болду. Саясий партиялар бирдей саясий көз караштагы адамдардын бирикмеси иретинде уюшулуп, келечекте күтүлгөн моделди партиянын программасында иштеп чыгышат, ал программа коомдун уюшулушунун баардык чөйрөлөрүнө тиешелүү болот. Дал ошол үчүн саясат таануунун илим катары бир буюртмасы–ар кыл саясий жана кесиптик топтордун саясий ыктоолорунун көйгөйлөрүн изилдөө, ал эми бул нерсе шайлоо өнөктөштүктөрүнүн негиздерин түзүп, биздин коомдун социалдык жактан башкарылышынын, экономикасынын, саясатынын жана маданиятынын принциптерин өбөлгөлөйт. Белгилеп кетиш керек, шайлоо өнөктөштүгүндө жеке бир инсандын саясий ой эркиндигине жана ишмердигине психологиялык таасир этүү мыйзам ченемдүү нерсе, ал эми саясий ой эркиндигин жана ишмердигин коллективдик түрдө башкаруу Кыргыз Республикасынын Конституциясын бузгандыкка жатат. Жүргүзүлгөн изилдөөлөр кыргыз коомунун саясий аң сезиминин жана менталитетинин мүнөзү ыкчам кыймыл-аракетте болорун көрсөттү. Бул менталитеттин эске алуу зарылчылыгы төмөнкүлөрдөн келип чыккан:

партиялардын саясий тирешүүлөрү катаал социалдык-саясий чыр-чатактарга алып келген, идеялык жактан, куралдарды колдонуу менен. 2005-жылдын мартындагы, 2010-жылдын апрелинде окуяларага күбө. Коомдун турмуштун чукул саясатташуусу анын партиялык курулуш аракеттеринде, өнүгүү жолунда кыйчалыш абалда турганын тастыктайт, мындай абалда саясий күрөш курчуйт, бул учурда партиялык лидерлер так максаттарга, иш-чаралар программасына ээ эместигин айгинелейт.

"Шайлоо процесси жана шайлоо ыкмалары-Кыргыз Республикасында шайлоо процессин өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрү: калыптануунун жана өнүгүүнүн негизги этаптары жана саясий талдоосу" деп аталган үчүнчү бөлүмү шайлоочулардын тизмесин түзүү жана жогорулатуу маселелерин камтыйт жана заманбап демократияны өнүктүрүүдөгү шайлоо процессинин ролу жана Кыргыз Республикасында шайлоо процессин өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрү катары шайлоо ыкмалары, алардын негизги этаптары жана калыптанышына жана өнүгүүсүнө саясий талдоо жасалган.

Биздин изилдөөлөрүбүз учурда аймактардын саясий турмушунда шайлоо демократиясы өз алдынча бир мүнөзгө ээ экендигин көрсөттү. Кайсы бир аймакта ал элдин эркин билдирсе, башка бир аймакта ал болгону жергиликтүү жетекчиликтин өзүнүн көйгөйлөрүн чечүү үчүн саясий парда болуп берет. Бул жагдайда маанилүү ролду аймактык өзгөчөлүктөр ойношот: аймактын саясий тарыхы, ошол аймакта кландык мүнөздө топтордун бар болушу, ишкерлердин кызыкчылыктары ж.у.с. Мындай да саясий лидерлердин жеке мүнөздөмөлөрү, жеке сапаттары боюнча параметрлери генезистик талдоого алынып, ошолордон алардын аракеттери баамдалат. Изилдөөнүн жыйынтыктары алардын шериктеринин саясий аракеттерин божомолдоодо, алар менен натыйжалуу кызматташууларды камсыздоодо, артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоодо, шайлоочулардын кыймыл-аракеттерин жөндөөдө натыйжалуу колдонсо болот. Биздин байкоолорубуз боюнча Кыргызстанда шайлоочулар массалык түрдө шайлоолордо добуш берүүдөн кача башташты. Көптөгөн жарандар учурдагы саясий процеске ишенбей, шайлоолорду көңүлүнө албай, жыйынтыктарына да ишенбей калышты. Бул тууралуу соңку президенттик шайлоолор боюнча төмөнкү статистикалык маалыматтар кабарлайт:

- 2011-жылдын 30-октябрындагы Кыргыз Республикасынын президентин шайлоого тизмедеги 3032666 шайлоочудан 1858632си гана катышкан (берилген бюллетендер боюнча);

- 2017-жылдын 15-октябрындагы Кыргыз Республикасынын президентин шайлоого тизмедеги 3025770 шайлоочудан 1697968и гана катышкан (берилген бюллетендер боюнча).

Диссертациянын үчүнчү бапы **“Мамлекеттик эмес уюмдар маселелерин алар дүйнөнү глобалдык түрдө өзгөртүү процессинин элементи катары жана алардын Кыргыз Республикасында шайлоо процессин өнүгүү жараянында жаңы саясий, маданий принциптеринин түзүлүүсүндө ролу менен маанисин изилдөө”**. Бул баптын *“Мамлекеттик эмес чечимдерди кабыл алууда жана Кыргыз Республикасында шайлоо процессин өнүктүрүүдө Кыргызстандагы өкмөттүк эмес уюмдардын катышуу мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги”* деп аталган 3-бөлүмүндө өкмөттүк эмес уюмдардын шайлоолорго катышуусунун келечеги талкууланган жана Кыргыз Республикасынын социалдык-маданий тармагындагы мамлекеттик эмес уюмдардын ишмердигин эмпирикалык изилдөө жасалган.

Мамлекеттик эмес уюмдардын маселелерин жана алардын шайлоолорду өткөрүүдөгү ролун теориялык жана практикалык-саясий катыштыкта изилдөө өзгөчө мааниге ээ, айрыкча Кыргызстандагы трансформациялык жараяндардын жүрүшүндө. Бул көйгөйлөрдү талдоо өлкөнүн коомдук турмушунда өзгөрүүлөр талаптары менен керектелет. Мамлекеттик эмес уюмдар азыркы учурдагы мамилелерге таасир эткен саясий түзүлүш катары гана болбостон, алар белгилүү саясий милдеттерди аткаруучу, чечүүчү аспап катары колдонулушат. Азыркы учурда коомчулуктун мамлекеттик башкаруу иштерине аралашмайын көптөгөн көйгөйлөрдү чечүү мүмкүн эмес, бүгүнкү күндө бир катар ыйгарым укуктарды мамлекеттик түзүлүштөр менен коомдук уюмдардын ортосунда бөлүштүрүү маселеси күн тартибинде пайда болууда. Бул багытта азыр саясат айдынында өзгөчө актуалдуулукка мамлекеттик эмес уюмдар ээ болуп жатышат. Көптөгөн мамлекеттик эмес уюмдардын тажрыйбасы алардын ишмердиги учурдагы өзгөрүүлөр, жергиликтүү маселелер боюнча маалымдуулук сыяктуу маселелерде ийкемдүүлүгү, демилгечтиги, ыкчамдыгы, жакын кабыл алуусу менен айырмалангандыгын көрсөтүүдө. Алардын потенциалында конкреттүү бир чөйрөдө мамилелерге баруу мүмкүнчүлүктөрү көбүрөөк. Бул уюмдардын ишмердиги адамдардын социалдык демилгелерин активдештирет жана саясий, социалдык карама-каршылыктардагы чыр- чатактардын кесепеттерин азайтат. Дал ошондуктан азыр Кыргызстанда мамлекеттик эмес уюмдарды колдоо абалы бир топ жакшырууда. Айтып кетели, ушул убакытка чейин “мамлекеттик эмес уюм” аттуу түшүнүк такталбай келе жатат, эл аралык деңгээлде да, улуттук укуктук процессте да. Дүйнөлүк саясий сөздүктө “мамлекеттик эмес уюм” деп салттуу түрдө ишмердиги так аныкталбаган уюмдарды жалпылаштырган түрдө айтышат. Дүйнөлүк тажрыйбада бул түшүнүктү колдонуу бир тартипке келтирилген эмес. Бул абалда, методологиялык

каталар менен бирге, МЭУлардын ишмердигин жөндөө маселесинин чечилүү деңгээли да төмөндөп кетет. Азыркы шарттарда мамлекеттик эмес уюмдардын абалында, жоболорунда жана ролунда терең өзгөрүүлөр болуп жатат. Ошол эле учурда көптөгөн жаңы коомдук уюмдар, ыктыярдуу жана чыгармачыл бирикмелер пайда болууда. Жаштардын, аялдардын жана башка кыймылдардын ишмердигиндеги ажырымдар жок болуп, социалдык-саясий багыттагы бирдиктүү мамлекеттик эмес уюмдар түзүлүүдө. Демократиялык саясий режимге өтүү жараянында адамдар өз турмушунун ээлери болуп, социалдык-саясий активдүүлүккө болбогондой мүмкүнчүлүктөр ачылууда, ошондуктан мамлекеттик эмес уюмдарга жагымдуу шарттар жаралып, алар ошол активдүүлүктүн уюшулган формасынын тутуму болушууда. Ушуга байланыштуу мамлекеттик эмес уюмдардын саны, тармагы өсүүдө жана кеңейүүдө.

"МЭУлардын ролун жана функцияларын аныктоо аркылуу Кыргызстандагы демократиялаштыруу процессин талдоо жана баалоо" деп аталган экинчи бөлүмүндө МЭУлардын ролун жана функцияларын аныктоо аркылуу Кыргызстандагы демократиялаштыруу процессине кеңири анализ берилген.

Мамлекеттик эмес уюмдар мамлекеттик жана анын чарбалык органдарынын кайсы бир коомдук топтордун, ошол мамлекеттик эмес уюмдардын мүчөлөрүнүн укуктарын жана кызыкчылыктарын канааттандырбаган учурда коргоону камсыз кыла турган уюмдар. Эң башкысы: ал уюмдар элдин калың катмарларын жаңы коомду түзүүгө мобилизациялоо, заманталаптарына ылайык тарбиялоо, коомдук активдүүлүккө чакырышат. Мамлекеттик эмес уюмдар жаңылануучу коомдун экономикалык, социалдык, саясий, маданий, материалдык-техникалык өнүгүү, коомдук мамилелерди өркүндөтүү сыяктуу маселелерди илгерилетүүдө абдан маанилүү ролду ойношот.

Кыргызстандагы шайлоо алдындагы өнөктөштүктөрдү талдоо төмөнкүлөрдү көрсөттү: саясий партиялар бул өнөктөштүктөрдө атаандашат, ал эми мамлекеттик эмес уюмдар жалпы кызыкчылыктарга жетишүү үчүн биригишет. Мисалы, шайлоо алдындагы өнөктөштүктөрдө МЭУлар ар кандай саясий көз караштардагы шайлоочулар, ар кайсы партиялардан болгон депутаттыкка талапкерлер үчүн ушул темада семинарларды, тегерек столдорду, жарандык форумдарды өткөрүп, алар үчүн программалары менен тааныштырууга, идеяларын жайылтууга жардам берип келишет. Кыргызстандын Конституциясына ылайык коомдук турмуш жана саясий өзгөрүүлөр саясий жана идеологиялык плюрализмдин негизинде өнүгүшөт. Бир дагы идеология, анын ичинде диний, мамлекеттик идеология катары орнотулбайт. Коомдук бирикмелер Жалпысынан

демократияга жана базар экономикасына багыталуусу менен алардын конкреттүү жолдору, усулдары жана формалары айырмаланган, улуттук өзгөчөлүктөргө ээ болгон. Ошондуктан теориялык негиздөөлөрдө ар кандай түшүндүрмөлөргө, толуктоолорго, кайсы бир жалпылаштырууларга жана карама-каршылыктарга ар дайым орун болот. Бул коркунучтуу эмес, бул үчүн тынчсызданбаш керек, бул нерселер экономикалык, социалдык жана саясий жараяндарды терең андоого жана түшүнүүгө жардам берип, негизделген жана туура чечимдерди кабыл алууга көмөк беришет. Реалдуу кирешелердин төмөндөөсү менен калктын азык-түлүк менен камсыз болуусу төмөндөп, элдин тамак-аш рационасу начарлаган. Талаптардын деңгээлинин төмөндөшү айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн азайышы менен байланышкан. Андан калктын сатып алуу мүмкүнчүлүктөрү төмөндөгөн.

"Эгемендүүлүктү алуу мезгилинде Кыргыз Республикасынын социалдык-маданий тармагындагы өкмөттүк эмес уюмдардын ишмердүүлүгүн эмпирикалык изилдөө" деп аталган 3-бөлүмүндө эгемендүүлүккө ээ болгон мезгилдеги Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эмес уюмдардын ишмердиги талданып, изилдөө жасалган.

Реформа жылдары экономикада жакыр калктын структурасы өзгөрүлгөн. Азыркы учурда аларга салттуу түрдө жакыр болуп эсептелген пенсионерлер, көп үй-бүлөлүүлөр, толук эмес үй-бүлөлөр жана майыптар, жумушсуздар гана кирбейт, ал катмарга иштеп жаткандарда кирүүдө, анткени жашоо деңгээли менен маяналар бири-бирине туура келбейт. Тактап айтканда, эмгек акылар өз функцияларын аткара албай жатышат, иштөө кызыкчылыгы төмөндөп жатат. Бекер кызматтар азайып, алардын сапаты да начарлоодо. Мындайда акы көрсөтүүчү кызматтар саламаттыкты сактоо, билим берүү, эсалуу тармактарында өсүүдө. Натыйжада социалдык инфраструктура тарабынан көрсөтүлгөн кызматтар республикабызда көпчүлүк үчүн мүмкүн эмес болуп калууда.

Демек, өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнө катышуу көйгөйлөрүнүн тамыры, о.э.мамлекеттик эмес уюмдардын өнүгүүсүнүн тамыры, биздин изилдөөбүз көрсөткөндөй, материалдык эмес, руханий чөйрөдө жатат. Адамдар өзүнө камкордук кыла албайт, эгерде алар базар экономикасынын мамилелерине туура келген баалуулуктарды жана мамилелер үлгүсүн иштеп чыгышпаса. Ошол себептен мамлекет тарабынан жана мээримдүүлүк уюмдары тарабынан адамдарга материалдык колдоо көрсөтүүлөр руханий жактанда колдоого ээ болушу керек. Адамдарга “балык гана эмес, адамдарга балык улоону” үйрөтүү зарыл. Социалдык-маданий чөйрөдө ишмердик алып барган мамлекеттик эмес уюмдар бул багытта пайдалуу ишмердикти аткарышып, адамдардын аң сезимине позитивдүү таасир этишет, экономикалык өсүшкө жана калктын материалдык абалын жакшыртууга

негиз түзүшөт, муну менен бирге, тарыхый тажрыйба көрсөткөндөй, адеп-ахлактык мааниде адамдарды түзөлтүп, коомдун өсүп-өнүгүүсүнө шарт жаратышат.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн натыйжасында төмөнкүдөй тыянактар чыгарылды:

1. Кыргызстандагы МЭУлардын турукталышынын жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн иликтеп, аныктап жатып, алгач белгилеп кетиш керек: эгемендүүлүккө жетишкенден бери Кыргызстандын МЭУлары улуттук кыймыл-аракеттер платформасын иштеп чыгууга багыталган ишмердикти жүргүзүүдө өздөрүнүн тармагын жана координациялык борборлорун түзүү жолунда өнүгүшүүдө. Бул жараяндарга, албетте, жаңы маалыматтык технологиялардын жана маалыматтарды алмашуусунун активдешүүсү өбөлгө түзүшүүдө. Мамлекеттик эмес уюмдар мындан ары ушул формаларда бири-бири менен аракеттенишүүлөрү ачык-айрым болууда. Өздөрүнүн потенциалы боюнча айырмаланышкан, бирок бир тармакта ишмердик жүргүзүшкөн жана өздөрүнө, мүчөлөрүнө жакын максаттарды, милдеттерди койгон МЭУлардын биргеликте жүргүзгөн алгачкы ишмердиктери буга күбө.

Тигил же бул түрдө шайлоо процессинде ишмердик кылган бардык МЭУларды эки чоң топко бөлсөк болот. Биринчи топту маалыматтык-билим берүүчү деп аныктадык. Бул топто аракеттенген МЭУлардын ишмердиги илимий-аналитикалык жана аны улантуу менен билим берүүчү мүнөздө болот. Алардын ишмердигинин натыйжасында шайлоо процесси боюнча илимий негиздер сунушталат. Экинчи топту шайлоо процессине кирген уюмдарда “архитекторлор” эмес, “куруучулар” алектенишет, алар калк менен, калктын ар кыл катмарлары менен иштешет.

2. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында Кыргызстанда өтүп жаткан шайлоо өнөктөштүктөрүнүн төмөнкү өзгөчөлүктөрдү аныкталды, алар: бул өнөктөштүктөр барган сайын имидждик жана технологиялык мүнөзгө ээ болушууда, муну менен алар эл аралык шайлоо стандарттарына жана базар экономикасынын шарттарындагы коомдорго туура келишет. Ошол эле учурда алар күчтүү административдик таасирден арыла элек, криминализация жана коммерциализация сыяктуу көрүнүштөр орун алууда. Мындайда агрессивдүүлүк аракеттери пайда болуп, укук жана адеп нормалары бузулууда.

Кыргызстандын Конституциясы дээрлик шайлоо тутуму боюнча үн катпайт (шайлоо процессин жөндөгөнбөлүгү жок, б.а. конституциялык-укуктук вакуум орун алган), бул маселе Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынган мыйзамдар ыйгарымдарына берилип кеткен. Натыйжада шайлоо процесси ушул учурда, бир катар олуттуу эксперименттерден өтүп, шайлоо

деңгээлдеринен көз карандылыктагы аралашма түрдө болуп калган (айрым адистер да чече албаган чиелешкен процесс катары) шайлоо процесси. Мисалы, Кыргыз Республикасынын Президентин шайлоо мажоритардык тартипте өткөрүлөт жана “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык мыйзам менен жөндөлөт. Жогорку Кеңешке жана шаардык кеңештерге депутаттарды шайлоо пропорционалдык тартипте жүргүзүлөт, “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо жөнүндө” конституциялык мыйзам жана “Жергиликтүү кеңештердин депутаттарын шайлоо жөнүндө” мыйзам менен жөндөлөт. Ал эми айылдык аймактардын кеңештеринин (айылдык кеңештердин) депутаттары мажоритардык тартипте шайланышат (көп мандаттуу шайлоо аймактары), шайлоо тартиби “Жергиликтүү кеңештердин депутаттарын шайлоо жөнүндө” мыйзамы менен аныкталат. Кыргыз шайлоо тутумунун өзгөчөлүгү ушундай бир мыйзам менен ар кандай шайлоо процесстери жөндөлөт.

3. Диссертациялык изилдөөбүз Кыргызстандын калкынын калың катмарлары өзүнүн коомдогу орду жана жашоо деңгээли менен нааразы экендигин көрсөттү. Калктын аң сезиминде баалуулуктар трансформациясынын жана саясий аң сезимдердин өзгөрүшүнүн, татаалдашынын, дифференцияланышынын мыйзам ченемдүүлүктөрүн түшүндүрүү үчүн изилдөөбүз бардык жарандардын кызыкчылыктары үчүн баалуу материал болду. Саясий партиялар бирдей саясий көз караштагы адамдардын бирикмеси иретинде уюшулуп, келечекте күтүлгөн моделди партиянын программасында иштеп чыгышат, ал программа коомдун уюшулушунун бардык чөйрөлөрүнө тиешелүү болот. Дал ошо үчүн саясат таануунун илим катары бир буюртмасы–ар кыл саясий жана кесиптик топтордун саясий ыктоолорунун көйгөйлөрүн изилдөө, ал эми бул нерсе шайлоо өнөктөштүктөрүнүн негиздерин түзүп, биздин коомдун социалдык жактан башкарылышынын, экономикасынын, саясатынын жана маданиятынын принциптерин өбөлгөлөйт.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр кыргыз коомунун саясий аң-сезиминин жана менталитетинин мүнөзү ыкчам кыймыл-аракетте болорун көрсөттү. Бул менталитеттин эске алуу зарылчылыгы төмөнкүлөрдөн келип чыккан: партиялардын саясий тирешүүлөрү катаал социалдык-саясий чыр-чатактарга алып келген, идеялык жактан, куралдарды колдонуу менен. 2005-жылдын мартындагы, 2010-жылдын апрелинде окуялар ага күбө. Коомдун турмуштун чукул саясатташуусу анын партиялык курулуш аракеттеринде, өнүгүү жолунда кыйчалыш абалда турганын тастыктайт, мындай абалда саясий күрөш курчуйт, бул учурда партиялык лидерлер так максаттарга, иш-

чаралар программасына ээ эместигин айгинелейт.

4.Биздин изилдөөлөрүбүз учурда аймактардын саясий турмушунда шайлоо демократиясы өз алдынча бир мүнөзгө ээ экендигин көрсөттү. Кайсы бир аймакта ал элдин эркин билдирсе, башка бир аймакта ал болгону жергиликтүү жетекчиликтин өзүнүн көйгөйлөрүн чечүү үчүн саясий парда болуп берет. Бул жагдайда маанилүү ролду аймактык өзгөчөлүктөр ойношот: аймактын саясий тарыхы, ошол аймакта кландык мүнөздө топтордун бар болушу, ишкерлердин кызыкчылыктары ж.у.с. Мындайда саясий лидерлердин жеке мүнөздөмөлөрү, жеке сапаттары боюнча параметрлери генезистик талдоого алынып, ошолордон алардын аракеттери баамдалат. Изилдөөнүн жыйынтыктары алардын шериктеринин саясий аракеттерин божомолдоодо, алар менен натыйжалуу кызматташууларды камсыздоодо, артыкчылыктарын жана кемчиликтерин аныктоодо, шайлоочулардын кыймыл-аракеттерин жөндөөдө натыйжалуу колдонсо болот.

5.Азыркы шарттарда мамлекеттик эмес уюмдардын абалында, жоболорунда жана ролунда терең өзгөрүүлөр болуп жатат. Ошол эле учурда көптөгөн жаны коомдук уюмдар, ыктыярдуу жана чыгармачыл бирикмелер пайда болууда. Жаштардын, аялдардын жана башка кыймылдардын ишмердигиндеги ажырымдар жок болуп, социалдык-саясий багыттагы бирдиктүү мамлекеттик эмес уюмдар түзүлүүдө. Демократиялык саясий режимге өтүү жараянында адамдар өз турмушунун ээлери болуп, социалдык-саясий активдүүлүккө болбогондой мүмкүнчүлүктөр ачылууда, ошондуктан мамлекеттик эмес уюмдарга жагымдуу шарттар жаралып, алар ошол активдүүлүктүн уюшулган формасынын процесси болушууда. Ушуга байланыштуу мамлекеттик эмес уюмдардын саны, тармагы өсүүдө жана кеңейүүдө.

Мамлекеттик эмес уюмдар мамлекеттик жана анын чарбалык органдарынын кайсы бир коомдук топтордун, ошол мамлекеттик эмес уюмдардын мүчөлөрүнүн укуктарын жана кызыкчылыктарын канааттандырбаган учурда коргоону камсыз кыла турган уюмдар. Эң башкысы: ал уюмдар элдин калың катмарларын жаңы коомду түзүүгө мобилизациялоо, заман талаптарына ылайык тарбиялоо, коомдук активдүүлүккө чакырышат. Мамлекеттик эмес уюмдар жаңылануучу коомдун экономикалык, социалдык, саясий, маданий, материалдык-техникалык өнүгүү, коомдук мамилелерди өркүндөтүү сыяктуу маселелерди илгерилетүүдө абдан маанилүү ролду ойношот.

6.Кыргызстандагы шайлоо алдындагы өнөктөштүктөрдү талдоо төмөнкүлөрдү көрсөттү: саясий партиялар бул өнөктөштүктөрдө атаандашат, ал эми мамлекеттик эмес уюмдар жалпы кызыкчылыктарга

жетишүү үчүн биригишет. Мисалы, шайлоо алдындагы өнөктөштүктөрдө МЭУлар ар кандай саясий көз караштардагы шайлоочулар, ар кайсы партиялардан болгон депутаттыкка талапкерлер үчүн ушул темада семинарларды, тегерек столдорду, жарандык форумдарды өткөрүп, алар үчүн программалары менен тааныштырууга, идеяларын жайылтууга жардам берип келишет. Кыргызстандын Конституциясына ылайык коомдук турмуш жана саясий өзгөрүүлөр саясий жана идеологиялык плюрализмдин негизинде өнүгүшөт. Бир дагы идеология, анын ичинде диний, мамлекеттик идеология катары орнотулбайт. Коомдук бирикмелер Конституциялык алкакта жана учурдагы мыйзамдар чегинде түзүлүшөт. Мамлекет аларга түзүлүүсүндө жана ишмердигинде тең укуктарды берет. Диний уюмдар мамлекеттен ажыратылат жана мамлекеттик иштерге катышуусу жок болот. Рассалык, улуттук, социалдык жана диний карама-каршылыктарды жайылткан, жаңжалдарга чакырган, куралданган топторду түзгөн уюмдарга тыюу салынат. Жарандар демократиялык, диний жана атеисттик мүнөздөгү уюмдарды, кесиптик кошуундарды жана башка ыктыярдуу уюмдарды түзүүгө, алардан чыгууга укуктуу.

Практикалык сунуштар:

1. Кыргызстанда шайлоо процессин түзүү мамлекеттеги элдин бийлигин жандандырат жана шайлоону бурмалоого, иштөөгө жарактуу адамдардын чыныгы эркине жана ткезыкчылыктарына жол берген "таза эмес" технологияларды жок кылат жана жумушчу массалардын мамлекеттик бийликтин бардык деңгээлдериндеги шайлоолорунан четтетилишине жол бербейт. Шайлоо процесси кайра жаралууга багытталган:

а) элдик демократиянын позитивдүү элементтери, б.а. шайлануучу органдардын шайлоочулар алдындагы отчеттуулугу жана шайлоо укугунун принциптери (жалпы, бирдей, түздөн-түз жашыруун добуш берүү), бардык жарандар үчүн жаш курактык квалификациясын жана сот тарабынан шайлоо укугунан ажыратылган адамдардын квалификациясын эске алуу менен;

б) заманбап демократиялардагы шайлоо процесстеринин позитивдүү элементтери;

в) мамлекеттик бийликке "капчыктарды", коррупциялашкан саясатчыларды ж.б. шайлоого болбойт. Ошондуктан, паракорчулуктун жана ар кандай PR технологиялардын жардамы менен шайлоо корпусун туура эмес түшүнүп, адамдарды адаштырууга жана мамлекеттик бийликти элдин бийлигине айлантууга болбойт.

2. Бейөкмөт уюмдар жарандар менен бийликтин ортосундагы "кайтарым байланыштын" ишенимдүү элементи болуп саналат, анын катышуусунда саясий режим башкаруу чечимдеринин натыйжалуулугу жана

аларга элдин реакциясы жөнүндө объективдүү маалымат алат. Ошондуктан, жарандык коомдун таланттуу жана кесипкөй менеджерлери мамлекеттик башкаруунун сапатын жогорулатуу үчүн мамлекеттик кызмат көрсөтүүнү сунуш кылабыз. Бейөкмөт уюмдардын лидерлеринин арасынан татыктуу өкүлдөрдү тандоо механизмдин колдонуу менен мамлекеттик органдар үчүн кадрларды тандоону өркүндөтүүдө чоң натыйжаларга жетишүүгө болот;

3.Өкмөт менен өкмөттүк эмес уюмдардын жамаатынын ортосундагы мамилелердин оптималдуу механизмдин аныктоо үчүн, Кыргызстанда мамлекеттүүлүктүн социалдык маселелерин өркүндөтүү боюнча ишти активдештирүүнү сунуштайбыз, алар социалдык тармагына жана максаттуу мамлекеттик социалдык саясатка карата тең салмактуу жана жооптуу саясат болуп калышы мүмкүн. Бул көйгөйдү изилдөө көптөгөн социалдык көйгөйлөрдү коомдун секторлорунун күч-аракеттери аркылуу чечүүнүн жолдорун табуу маселесин көтөрөт. Биз сунуш кылган өкмөттүк эмес уюмдардын типологиясын убакытка жана жагдайга жарашадагы өзгөртүүгө болот, анткени саясий тутумдагы идеологиялык көзкараштарды, аракеттерди жана кызыкчылыктарды салыштыруу өтө кыйын, анткени алардын саясий процесске болгон мамилеси дайыма өзгөрүп турат.

4.Биздин диссертациялык изилдөө аспектибизде, саясий маданияттын көз карашынан алганда, демократиялык жана цивилизациялуу шайлоо процессинин факторлорун аныктадык. Алар шайлоо өнөктүгүндө кенири колдонулушу керек. Бул факторлор: саясий маданияттын жалпы ченемдеринин улуттук каада-салттар менен айкалышы; шайлоочулардын маалыматын коомчулуктун маалымдуулугун эске алуу менен өтө маанилүү кылат; шайлоонун виртуалдык мүнөзүн түшүнүү; социалдык чыр-чатактарды пайдалануу жана башкаруу; саясий атаандаштыкты өнүктүрүү. Жогоруда келтирилген факторлор шайлоо процессине олуттуу таасирин тийгизет, анткени шайлоо компаниясынын натыйжалуулугу өз максаттарына жетүү чарасы болуп саналат жана шайлоонун жүрүшүнө жана натыйжаларына таасир эткен ушул факторлорду толук пайдалануу менен.

Жарыккөргөн илимий макалалардын тизмеги:

1. Азиз Канатбек, Токтоболотова С.А. Кыргыз Республикасынын Шайлоо системасынын келип чыгышы, баяны жана тарыхы [Текст] /Канатбек Азиз, С.А Токтоболотова, // Вестник Учебно-научно-производственного комплекса Международный университет им. К.Ш. Токтомаматова, 2020-спец. Вып. 1. – С. 92-95.

2. Азиз Канатбек, Токтоболотова С.А. Перспективы участия неправительственных организаций Кыргызстана в принятии государственных решений в процессе развития избирательной системы в

Кыргызской Республике [Текст]/Канатбек Азиз, С.А Токтоболотова // Вестник Учебно-научно-производственного комплекса Международный университет им. К.Ш. Токтомаматова, спец.2019 -вып. 4. – С. 102-106.

3. Токтоболотова, С.А. Бекбоев, А.А. История и зарождения избирательной системы в Кыргызской Республике [Текст] /С.А. Токтоболотова, А.А.Бекбоев// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана- 2020 - № 10–С.164-170.

4. Токтоболотова, С.А., Бекбоев А.А. Кыргыз Республикасында шайлоо системасын трансформациялоонун жүрүшүндө өкмөттүк эмес уюмдардын катышуусу [Текст] /С.А. Токтоболотова С.А., А.А. Бекбоев// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, 2020 -10 - С. 174-179.

5. Токтоболотова, С.А.Особенности вхождения Кыргызстана в мировую систему экономических и политических отношений [Текст]/С.А.Токтоболотова// Экономика и управление: проблемы, решения, – М. 2019. – 3, том 2 (87) - С. 27-31.

6. Токтоболотова, С.А. Эмпирические исследования деятельности неправительственных организации социокультурного сектора Кыргызстана [Текст] /С.А.Токтоболотова// Экономика и управление: проблемы, решения– М. 2019.- 3, том 4 (87)- С. 176–180.

7. Токтоболотова, С.А., Бакиров А.Ж. Политические проблемы Киргизии их влияние на систему образования и науки [Текст] /С.А. Токтоболотова, А.Ж. Бакиров // Экономика и управление: проблемы, решения, М.- 2019.- 3, том 10 (87) — С. 120-125.

8. Токтоболотова, С.А., Бакиров А.Ж. Неправительственные организации как основные факторы развития гражданского общества. [Текст] /С.А Токтоболотова, А.Ж.Бакиров// Экономика и управление: проблемы, решения, М.- 2019 - том 11 (87). - С. 37–41.

9. Токтоболотова, С.А., Бакиров А.Ж. Анализ роли неправительственных организации в развитии рыночных отношений [Текст] / С.А.Токтоболотова, А.Ж.Бакиров // Вестник Учебно-научно-производственного комплекса Международный университет им. К.Ш. Токтомаматова – 2019 - спец. вып. 3 - С. 48-51.

10. Токтоболотова, С.А. «Милиция кызматындагы аялдардын социалдык жактан коргонуусу» [Текст] /Токтоболотова С.А.// Международная научно-практическая конференция -I-е Токтомаматовские чтения на тему «Научные исследования: современные инновации в науке, образовании и технологиях», 2018 – Ч.I. – С. 320-325

11. Токтоболотова, С.А. О деятельности неправительственных организации Кыргызстана [Текст] /Токтоболотова С.А.// Научно-популярный

периодический журнал Вестник Университета экономики и предпринимательства – 2016 –Т.1. – С. 157-161.

12. Токтоболотова, С.А. Политические аспекты трансформационной экономики Кыргызстана опубликовано [Текст] /Токтоболотова С.А.//Вестник Университета экономики и предпринимательства – 2016- Т. 1. - С. 161-166.

13. Токтоболотова, С.А. Концепция экономического развития Кыргызстана и его политические аспекты [Текст]/С.А. Токтоболотова//Вестник Университета экономики и предпринимательства 2016- Т .2. - С.151-156

14. Токтоболотова, С.А. Кыргызстан и мировая политическая система современности [Текст] / С.А. Токтоболотова// Вестник Университета экономики и предпринимательства – 2016- Т. 2. - С.156-163

15. Токтоболотова, С.А. Научные исследования организационно политических аспектов функционирования неправительственных организаций и их влияние на основные эволюционные механизмы избирательной системы Кыргызстана [Текст]/ С.А. Токтоболотова //Вестник научных конференций -2015-№ 4-7(4).Вопросы образования и науки. По материалам международной научно-практической конференции –2015- Тамбов, Россия – Ч.7. - С. 57–61.

16. Токтоболотова, С.А. Развал советского союза и образование независимых государств – как основные факторы политического становления и формирования неправительственных организаций в Кыргызстане [Текст]/ С.А. Токтоболотова// Научный альманах - 2016 - Тамбов, Россия -№ 9-3(23). – С. 58-63

23.00.02 – саясий түзүлүштөр, процесстер жана технологиялар адистиги боюнча саясий илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн Токтоболотова Салима Абдылдаевнанын "Кыргыз Республикасынын шайлоо процессинин өнүктүрүүдөгү өкмөттүк эмес уюмдардын ролу" деген темада диссертациясынын

Р Е З Ю М Е С И

Негизги сөздөр: мамлекеттик эмес уюмдар, шайлоо тутуму, саясий тутум, саясат, демократия, социалдык ишжарандык коом, мыйзамдар, мамлекеттик бийлик, жараян, мекеме, мамлекеттик орган.

Изилдөө объекти: Эгемендүү Кыргызстандын саясий турмушунун ыкчамдуулугу, базистик түзүлүштөргө таасир эткен саясий түзүлүштөрдүн маанилүүлүгүнүн жогорулашы, алардын саясий чөйрөдө туруктуу эместүүлүгү жана активдүү кыймылда болуп турушу, жеткиликтүүлүккө умтулуулары, чукул өзгөрүүлөрү жана илгерилетилип туруулары Кыргызстандагы азыркы саясий трансформациялар көйгөйлөрүн өз алдынча изилдөөнү талап кылган объектке айландырууда.

Изилдөө предмети: Бул диссертациялык изилдөөнүн предмети диалектикалык талдоо принциптери, өткөөлмезгилдин маанилүү мыйзам ченемдүүлүктөрү жана тенденцияларын баамгаалуу, коомдун социалдык талаптары жана кызыкчылыктары, даанышмандыгы жана тажрыйбасы, так позициялары, саясий улантуучулук менен шартталган Кыргыз Республикасындагы шайлоо тутумунун өнүгүүсүнүн концептуалдык көйгөйлөрү жана андагы мамлекеттик эмес уюмдардын ролу болууда.

Изилдөөнүн методологиялык негизи: Изилдөөнүн жүрүшүндө автор социалдык-саясий жана тарыхый салыштыруу аркылуу талдоо, тарыхый сүрөттөө усулдары, статистикалык усулдар колдонулган;

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Кыргыз Республикасындагы коомдун саясий тутумунда шайлоолордун ролу менен функцияларын, о.э. шайлоо түзүлүштөрүнүн турукталышы менен өнүгүүсүн тарыхый перспективада изилденди;

Илимий-практикалык маанилүүлүгү: Тема боюнча диссертациялык изилдөө изилденген булактарды тутумдаштыруу жолу менен илимий жоболордун түзүлүшү жана корутундулардын чыгарылышы менен маанилүү. Жоболорду түзүүдө жана корутундуларды чыгарууда тутумдук, комплекстик жана жалпы методологиялык көз караштар менен мамилелер бириктирилип, актуалдуулук менен максаттар жана милдеттер аныкталган, тема боюнча жеткиликтүү жыйынтыктар чыгарылган. Диссертациянын материалдарын саясий процесстерин окутууда колдонсо болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Токтоболотовой Салимы Абдылдаевны на тему: «Роль неправительственных организаций в процессе развития избирательной системы Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата политологических наук по специальности 23.00.02 - политические институты, процессы и технологии.

Ключевые слова: неправительственные организации, выборы, избирательная система, политика, социальные вопросы, гражданское общество, законы, государственная власть, наказания, учреждения, государственные органы.

Объектом исследования является возрастание роли политических надстроек, активно воздействующих на изменения в базисных структурах, их неустойчивость и подвижность, тенденция к более совершенному, роли неправительственных организации в процессах преобразований политической жизни Кыргызстана.

Предметом исследования являются концептуальные проблемы развития избирательной системы в Кыргызской Республике и роль в этом процессе неправительственных организации, обусловленные принципами диалектического анализа, улавливанием значимых закономерностей и социальным запросам общества, опытом, мудростью и четко очерченными позициями и наконец, политической преемственностью.

Целью диссертационной работы является политическое осмысление процесса развития избирательной системы в Кыргызской Республике и роль в этом процессе неправительственных организации, проблем политической преемственности и выявление политической трансформации Кыргызстана в годы независимости.

Методы исследования: В ходе работы автором применялись методы социально-политического и сравнительного анализа, политического описания и статистических методов.

Полученные результаты и их новизна: исследована система трансформации политических преобразований и политических перемен в Кыргызстане как закономерного звена в цепи исторической эволюции и роль современных неправительственных организаций в этом процессе.

Область применения: Выводы и рекомендации, предложенные автором в диссертационной работе, могут быть использованы при оптимизации избирательной системы в Кыргызстане и усилении роли неправительственных организации в совершенствовании избирательной системы в Кыргызстане.

SUMMARY

dissertation of Toktobolotova Salima Abdyldaevna on the topic: "The role of non-governmental organizations in the development of the electoral system of the Kyrgyz Republic" for the degree of candidate of political science, specialty 23.00.02 - Political institutions, processes and technologies.

Key words: non-governmental organizations, elections, electoral system, politics, social issues, civil society, laws, state power, orders, institutions, state bodies.

The object of the research is the increasing role of political superstructures, actively influencing changes in basic structures, their instability and mobility, the tendency for a more perfect and the role of non-governmental organizations in the processes of transforming the political life of Kyrgyzstan.

The subject of the research is the conceptual problems of the development of the electoral system in the Kyrgyz Republic and the role of non-governmental organizations in this process, conditioned by the principles of dialectical analysis, capturing significant patterns and social needs of society, experience, wisdom and clearly defined positions and, finally, political continuity.

The aim of the thesis is to provide a political understanding of the development of the electoral system in the Kyrgyz Republic and the role of non-governmental organizations in this process, problems of political continuity and identification of the political transformation of Kyrgyzstan during the years of independence.

Research methods: In the course of the work, the author used methods of socio-political and comparative analysis, political description, and statistical methods.

The results obtained and their novelty: To investigated the system of transformation of political transformations and political changes in Kyrgyzstan as a natural link in the chain of historical evolution and the role of modern non-governmental organizations in this process. The conclusions and recommendations proposed by the author in his dissertation work can be used to optimize the electoral system in Kyrgyzstan and to strengthen the role of non-governmental organizations in improving the electoral system in Kyrgyzstan.

Размер 60x841/16. Объем 1,5 п.л.
Бумагаофсет. Офсетная печать. Тираж 100.

«Сарыбаев Т.Т.» И.П.
г.Бишкек, ул. Раззакова, 49
т.0708058368
e-mail: talant550@mail.ru